

KS. TOMASZ WIELEBSKI

DIALOG *AD INTRA* I *AD EXTRA* KOŚCIOŁA W POLSCE

DIALOG *AD INTRA* AND *AD EXTRA* OF THE CHURCH IN POLAND

Abstract: The Pastoral Constitution on the Church in the Modern World resulting from the Second Vatican Council appeals to all people for developing the dialog in accordance with the following rule: Hence, let there be unity in what is necessary; freedom in what is unsettled, and charity in any case (GS 92). The 50th anniversary of issuing this document is a great opportunity to take a good look at the Church in Poland in the context of performing the dialog both *ad intra* and *ad extra*. The author is seeking an answer to the question to what extent the directions of the Magisterium of the Catholic Church included in the teaching of the Second Vatican Council and the Encyclical *Ecclesiam suam* of Paul VI concerning the essence and rules of carrying on the dialog are reflected in the Polish reality, both within the Magisterium and the everyday practice. First, he introduces the general character and types of the dialog, and, next, he presents how the dialog should be carried on, basing on the chosen texts of the Magisterium of the Catholic Church. Then, he presents, how the teaching about the dialogue is done by the Church in Poland, both in the *ad intra* (diocesan and parish pastoral councils) and *ad extra* context (ecumenism, Islam, Judaism). Finally, the author discusses his conclusions and pastoral postulates.

Key words: *ad extra* and *ad intra* dialog; the Second Vatican Council, *Ecclesiam suam*, *Gaudium et Spes*; diocesan and parish pastoral councils; ecumenism; unbelievers; Islam; Judaism; Church in Poland

W konstytucji *Gaudium et spes* II Soboru Watykańskiego znalazło się stwierdzenie, że Kościół staje się „znakiem [...] braterstwa, które umożliwia i umacnia

Ks. dr hab. TOMASZ WIELEBSKI, prof. UKSW – prodziekan WT UKSW ds. nauki i komunikacji, kierownik Katedry Prakseologii Pastoralnej i Organizacji Duszpasterstwa w Instytucie Teologii Praktycznej UKSW; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: tomwielebski@gmail.com.

Rev. Dr hab. TOMASZ WIELEBSKI – deputy dean for science and communication of UKSW and the head of the Department of Pastoral Praxeology and Pastoral Organization in the Institute of Pastoral Theology UKSW; address for correspondence: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: tomwielebski@gmail.com.

szczerzy dialog. Wymaga to jednak od nas, byśmy, zwłaszcza w samym Kościele, pielęgnowali wzajemny szacunek, poszanowanie i zgodę, uznając wszelkie uprawnione różnicowanie w celu utrwalania coraz owocniejszego dialogu między wszystkimi, którzy tworzą jeden Lud Boży [...]. Silniejsze jest bowiem to, co wiernych łączy, niż to co ich dzieli” (KDK 92). Pięćdziesiąta rocznica ogłoszenia tego dokumentu jest dobrą okazją do przyjrzenia się Kościołowi w Polsce pod kątem realizacji wezwania do dialogu w aspekcie *ad intra* i *ad extra*. Chodzi o odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu wskazania Magisterium Kościoła powszechnego zawarte w nauczaniu II Soboru Watykańskiego i encyklice *Ecclesiam suam* Pawła VI, a dotyczące istoty i zasad prowadzenia dialogu, znajdują odzwierciedlenie w rzeczywistości Kościoła w Polsce? A zatem najpierw zostanie przedstawiona istota i rodzaje dialogu, a także model teologiczny dialogu w świetle wybranych tekstów nauczania Kościoła powszechnego. Następnie zostaną ukazane sposoby realizacji tego nauczania przez Kościół w Polsce w zakresie dialogu *ad intra* (diecezjalne i parafialne rady duszpasterskie) i *ad extra* (dialog ekumeniczny, z wyznawcami islamu, judaizmu i ludźmi niewierzącymi), aby w końcu przejść do wniosków i postulatów pastoralnych.

I. ISTOTA I RODZAJE DIALOGU

Pojęcie dialogu (gr. *dialogos* – dwugłos, rozmowa, od *dialegein* – rozmawiać, dyskutować, dociekać), ewoluujące na przestrzeni XX wieku, jest niełatwe do zdefiniowania, co jest spowodowane między innymi różnym ujmowaniem jego istoty przez poszczególne dyscypliny wiedzy. W większości definicji określających istotę dialogu można jednak znaleźć pewne wspólne elementy. Należą do nich: podmioty dialogu, czyli partnerzy, dyskutowane prawdy (doktryna) i wartości (praktyka społeczna)¹. Zasadniczo celem każdego dialogu ma być poszukiwanie prawdy, doskonalenie życia jednostek i społeczeństw, budowanie właściwie rozumianej jedności (nie uniformizmu!), wzrastanie w miłości i twórcze współdziałanie.

Ukazując istotę dialogu, warto sięgnąć do definicji ks. Jana Wala, który określa dialog jako „proces wzajemnej wymiany myśli, dawania świadectwa i komunikacji miłości, zachodzący w trakcie interpersonalnego spotkania ludzi prawego umysłu, dobrej woli i szczerych uczuć, którzy poprzez społeczne odkrywanie prawdy, obronę wartości ogólnoludzkich oraz poszukiwanie możliwości współpracy w realizacji dobra wspólnego, zmierzają do integralnego rozwoju osobowości, budowania wspólnoty oraz odnowy i doskonalenia rzeczywistości”². Dialog zakłada uznanie

¹ J. WAL, *Kultura dialogu*, Kraków: Czuwajmy 2012, s. 80.

² J. WAL, *Dialog*, w: R. KAMIŃSKI, W. PRZYGODA, M. FIAŁKOWSKI (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, Lublin: TN KUL 2006, s. 175.

godności oraz wolności każdego człowieka i jego prawa do wyrażania własnych poglądów, nawet obiektywnie błędnych, co jest związane z pluralizmem, wolnością sumienia i religii oraz tolerancją³.

W zależności od charakteru dialogu można wyróżnić *dialog oficjalny* (urzędowy), prowadzony przez przedstawicieli różnych instytucji, i *dialog spontaniczny*, mający na celu rozwiązanie życiowych problemów ludzi⁴. Wyróżnia się też *dialog publiczny*, w którym bezpośrednio lub pośrednio (np. za pośrednictwem mediów) może uczestniczyć wielu ludzi, i *dialog sytuacyjny*, mający charakter prywatny i podyktowany konkretnymi okolicznościami⁵. Biorąc pod uwagę przedmiot dialogu, wyróżnia się *dialog doktrynalny*, zwany nieraz dialogiem teoretycznym, i *dialog praktyczny*, zwany pragmatycznym. Dialog doktrynalny wiąże się z poszukiwaniem prawdy, a praktyczny z realizacją wartości dobra wspólnego (praktyka społeczna)⁶. Stosuje się także podział dialogu na *dialog zewnętrzny* (*ad extra*) i *wewnętrzny* (*ad intra*). Pierwszy z nich jest prowadzony z przedstawicielami innych wspólnot niż wspólnota, do której się przynależy i z którą się identyfikuje. Dialog wewnętrzny, prowadzony w obrębie tej samej wspólnoty, jest z jednej strony łatwiejszy, gdyż istnieją prawdy i wartości przyjmowane wspólnie, ale też trudniejszy, co jest spowodowane zróżnicowaniem pozycji jego partnerów (np. rodzice – dzieci, przełożeni – podwładni)⁷. Wyróżnia się także *dialog bezpośredni*, związany z fizyczną obecnością partnerów, komunikujących się ze sobą za pomocą mowy werbalnej lub pozawerbalnej, jak też *dialog pośredni*, zwany korespondencyjnym. Wymienione kategorie dialogu mają charakter *realny*, a obok nich można też wyróżnić *dialog wirtualny*, zwany dialogiem domyślnym. Jego istotą jest to, że przemawiający lub piszący współmyśli niejako ze słuchaczami lub czytelnikami, oprowadzając ich po świecie własnych poglądów, wartości i przekonań. Można też wyróżnić *dialog potencjalny*, który co prawda jeszcze realnie nie istnieje, ale nic nie stoi na przeszkodzie, aby mógłby on zaistnieć, co wiąże się z tym, że są ludzie dobrej woli gotowi go nawiązać. W określonych sytuacjach mówi się o *dialogu introspekcyjnym*, prowadzonym z samym sobą⁸.

Mówiąc o istocie i rodzajach dialogu, trzeba zwrócić uwagę na konieczność kształtowania jego kultury, co jest między innymi związane z kwestią wychowania i samowychowania społecznego. Wiąże się to z kolei z propagowaniem odpowiednich zasad moralnych oraz odpowiednich wzorców osobowych. Ważną rolę w kształtowaniu kultury dialogu odgrywa także poszukiwanie drogi złotego

³ R. ŁUKASZCZYK, *Dialog*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1258.

⁴ J. WAL, *Rola dialogu w życiu Kościoła*, w: R. KAMIŃSKI (red.), *Teologia pastoralna fundamentalna*, Lublin: Atla 2 2000, s. 189.

⁵ Tamże.

⁶ J. WAL, *Kultura dialogu*, s. 164-168.

⁷ J. WAL, *Dialog*, s. 177.

⁸ Tamże, s. 177-178.

środka, którym jest humanizm stawiający człowieka w centrum ziemskiej rzeczywistości⁹.

II. DIALOG NA POZIOMIE KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

W Kościele pierwszych wieków dialog był czymś oczywistym i powszechnym. W nim objawiała się świadomość, że Kościół rozumiany jako całość i jako Kościół lokalny to *communio fidelium*, w którym wszyscy są odpowiedzialni za wiarę i budowanie wspólnoty. Dlatego też starożytne prawo kościelne przyjęło aksjomat ze świeckiego prawa rzymskiego: *Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet* (Wszyscy winni omawiać i aprobować to, co dotyczy wszystkich). W wiekach późniejszych, kiedy Kościół się rozrastał, coraz trudniejsze stawało się budowanie wspólnoty braterskiej. Gdy bardziej zaczęto zwracać uwagę na sprawność duszpasterzowania a nie realizację istoty Kościoła jako *communio*, rozpoczął się proces zanikania różnorodnych struktur i praktyki dialogicznej. Ich miejsce zastąpił autorytet formalny hierarchii, a argumenty teologiczne z czasem ustąpiły miejsca racjom praktycznym¹⁰.

Z biegiem czasu zaczęto coraz bardziej uświadamiać sobie znaczenie dialogu w Kościele, a apogeum takiej świadomości Kościół osiągnął na II Soborze Watykańskim. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, jak i inne dokumenty Soboru zwróciły uwagę na istotę i rolę dialogu, czyniąc z niego jedną z głównych zasad działania Kościoła. Nauczanie II Soboru Watykańskiego wskazuje na różne rodzaje dialogu: Boga i człowieka (KDK 19; DM 11; KL 33; KO 8); Kościoła i świata (KDK 92; DM 12; DFK 13); biskupów i kapłanów (DB 28); z niechrześcijanami (DRN 2; DM 34); z wyznawcami innych religii (DRN 2); z Żydami (DRN 4); dialog ekumeniczny (DE 4, 9, 11, 23; DWCH 11). Zwraca też uwagę na potrzebę dialogu Kościoła z kulturą (KDK 44). Dialog ma być realizowany z szacunkiem i miłością także wobec tych, którzy w kwestiach społecznych, politycznych lub religijnych myślą lub postępują inaczej niż my (KDK 28). *Gaudium et spes* podaje zasadę prowadzenia dialogu: „niechaj w sprawach koniecznych panuje jedność, w wątpliwych wolność, we wszystkim miłość” (KDK 92). Dokumenty II Soboru Watykańskiego zwracają też uwagę na to, że do dialogu trzeba przygotowywać zarówno alumnów (DFK 19), jak i pasterzy (43) oraz ludzi świeckich (DA 29-31).

Podjmując problematykę dialogu w świetle nauczania Kościoła, nie sposób nie przywołać encykliki papieża Pawła VI *Ecclesiam suam* wydanej między pierw-

⁹ J. WAL, *Kultura dialogu*, s. 402-409.

¹⁰ B. BIELA, *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*, Katowice: Emmanuel 2014, s. 69-70.

szą a drugą sesją Soboru¹¹. Papież wskazał w niej na dialog jako program dla Kościoła, czyniąc z niego zasadę jego bytu i działania¹². Wspomniana encyklika ma charakter papieskiego komentarza do obrad soborowych, w którym przedstawione zostały teologiczne podstawy dialogu wewnątrz Kościoła i wytyczone rozległe, ogólnościowe kręgi dialogu *ad extra* (ES 72). Paweł VI określił istotę dialogu jako „prawdziwy i niewymowny rodzaj rozmowy, którą z nami zapoczątkował i nawiązał Bóg Ojciec przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym” (ES 71). Ponadto zauważył, że „Bóg jako pierwszy rozpoczął zbawczy dialog, bo On sam ‘pierwszy nas umiłował’ (1 J 4,10), dlatego trzeba, byśmy pierwsi dążyli do dialogu z ludźmi i nie czekali aż inni nas do tego wezwą” (ES 72). Paweł VI wyróżnił w swojej encyklice cztery kręgi dialogu: ludzkość (ES 97-98), wierzący w Boga (ES 107-108), bracia odłączeni (ES 109-111) i dialog wewnątrzkościelny (ES 113-116). Wskazał także na konieczność nawiązania przez Kościół dialogu ze społeczeństwem, w którym żyje (ES 65), i dialogu zbawczego (ES 71-78). Charakteryzując dialog, zwracał uwagę na to, że powinien on odznaczać się jasnością, łagodnością, zaufaniem i roztropnością (ES 81).

Dialog zakłada uznanie godności i wolności każdego człowieka jego prawo do wyrażania własnych poglądów, nawet obiektywnie błędnych, ze względu na pluralizm światopoglądowy, wolność sumienia i religii oraz tolerancję. Kościół mający strukturę i naturę dialogiczną nadaną mu przez Chrystusa, jest zainteresowany przede wszystkim dialogiem zbawienia (*colloquium salutis*). Ze wspólnotowej natury Kościoła wynika także potrzeba dialogu wewnątrzkościelnego, który jest najpierw dialogiem kompetencyjnym, polegającym na zgodnym z poprawnością teologiczną podzieleniu zadań i funkcji eklesjalnych, a także dialogiem integracyjnym, mającym na celu harmonizację funkcji hierarchicznych z charyzmatycznymi. Aby mógłby on być właściwie realizowany, potrzeba żywej wiary u wszystkich jego uczestników oraz gotowości do nawrócenia¹³. Oprócz dialogu wewnątrzkościelnego, Kościół jest zobowiązany do prowadzenia dialogu apostołskiego, realizującego się w przestrzeni ekumenicznej, międzyreligijnej oraz z osobami niewierzącymi. Realizacja tego typu dialogu zakłada konieczność pogłębiania samoświadomości Kościoła, jego ustawicznej metanoi i otwarcia się na wielorakie ludzkie problemy¹⁴.

II Sobór Watykański nie tylko dokonał doktrynalnego uzasadnienia dialogu, ale też zwrócił uwagę na konieczność jego realizacji w praktyce, dowartościowując idee synodalności i zwracając uwagę na konieczność rozwoju różnych struktur doradczych na poziomie diecezjalnym i parafialnym (rady kapłańskie, duszpaster-

¹¹ PAWEŁ VI, Encyklika *Ecclesiam suam*, 6.08.1964, Wrocław: TUM 2006 [dalej: ES].

¹² J. KRUCINA, *Między Ecclesiam suam a Soborem. Komentarz*, w: *Ecclesiam suam*, Wrocław: TUM 2006, s. 97.

¹³ J. WAL, *Rola dialogu w życiu Kościoła*, s. 195-197.

¹⁴ Tamże, s. 197-199.

skie i ekonomiczne). Nie powinny one mieć charakteru fasadowego, ale faktycznie wpływać na sytuację Kościoła. Ich uczestnicy powinni też angażować się w realizację powziętych ustaleń.

III. DIALOG KOŚCIOŁA W POLSCE

Mówiąc o dialogu w Polsce, trzeba podkreślić, że wspomniana problematyka pojawia się w Magisterium w pełni dopiero po 1990 r. Związane to jest zapewne z sytuacją społeczno-polityczną, w jakiej funkcjonował Kościół, który był bardziej skupiony na obronie swojej tożsamości w walce z komunistami, niż na prowadzeniu dialogu. Nauczanie o dialogu widoczne jest zarówno w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego (1991-1999), jak i w wielu wypowiedziach Konferencji Episkopatu Polski¹⁵.

Jeżeli chodzi o II Polski Synod Plenarny, to zwraca on uwagę na to, aby chrześcijanie kształtowali w sobie i innych postawę dialogu, co jest „ważnym elementem świadectwa świętości”¹⁶. Nauczanie synodalne podkreśla, że w „dialogu doświadczamy zarówno własnych ograniczeń, jak i możliwości ich przekroczenia poprzez wymianę myśli i otwartość na rację drugiego”¹⁷. Katolicy w Polsce, pamiętając o zasadzie podanej w soborowej konstytucji *Gaudium et spes*, że „w rzeczach koniecznych powinna być zachowana jedność, w wątpliwych wolność, a we wszystkim miłość”, mają podjąć wysiłki na rzecz budowania jedności przy poszanowaniu różnych form i metod dążenia do wspólnego dobra¹⁸.

Również Konferencja Episkopatu Polski wielokrotnie zabierała głos na temat dialogu. Przywołując to nauczanie, trzeba wspomnieć o mało znanym dokumencie *Dialog – zadanie na nowy wiek* z 2003 r. Składa się on z dwóch części. W pierwszej części, zatytułowanej *Kościół o dialogu i wobec dialogu*, biskupi wyjaśniają,

¹⁵ *List Pasterski Episkopatu Polski z okazji 25. rocznicy ogłoszenia soborowej deklaracji „Nostra aetate”* (30.11.1990); *Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji: Dialog, tolerancja, wartości* (16.11.1995); KOMITET DS. DIALOGU Z NIEWIERZĄCYMI KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Niewierzący w parafii. Sugestie duszpasterskie* (16.04.1999); RADA DS. DIALOGU RELIGIJNEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Dialog u podstaw ewangelizacji* (25.08.2000); *Dialog – zadanie na nowy wiek* (28.11.2003); *List Pasterski Episkopatu Polski z okazji 50. rocznicy „Nostra aetate” Wspólne duchowe dziedzictwo chrześcijan i Żydów* (6.10.2015). Wspomnieć także należy o innych okolicznościowych listach i odezwach wydawanych między innymi z okazji uroczystości Objawienia Pańskiego czy Tygodni Modlitw o Jedność Chrześcijan, w których pojawia się tematyka dialogu.

¹⁶ *Świętość. Dar i zadanie*, nr 18, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Warszawa–Poznań: Pallottinum 2001, s. 237.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Kościół wobec rzeczywistości politycznej*, nr 43, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, s. 95.

jak współcześnie jest rozumiany dialog, ukazują go w perspektywie teologicznej, zwracają uwagę na dialog międzyreligijny i jego specyfikę, wymieniają różne formy dialogu: doktrynalny, życia, współdziałania, modlitwy, wymiany doświadczenia religijnego, intermonastyczny. W drugiej części dokumentu, *Sytuacja w Polsce – rozeznania i wskazania*, biskupi poruszają kwestie dialogu wewnątrz Kościoła i relacji do społeczności świeckiej, dialogu w stosunku do wyznawców innych religii i niewierzących¹⁹.

Mając świadomość, że problematyka dialogu jest dosyć szeroka i wieloaspektowa, autor skupi się na wybranych jego formach realizowanych przez Kościół w Polsce w zakresie *ad intra* i *ad extra*. W ramach dialogu *ad intra* poruszy kwestię dialogu prowadzonego w ramach diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich, natomiast dialog *ad extra* będzie omówiony w ramach dialogu ekumenicznego, międzyreligijnego i z niewierzącymi.

1. DIALOG KOŚCIOŁA W POLSCE *AD INTRA*

Dialog wewnątrzkościelny jest podejmowany we wspólnocie Kościoła między hierarchią a laikatem, przełożonymi a podwładnymi, a także między przedstawicielami różnych pokoleń²⁰. Podstawę teologiczną dialogu wewnątrzkościelnego stanowi nauka św. Pawła o wierze, chrzcie i bierzmowaniu wyznawców Chrystusa oraz o ich charyzmaty. Apostołowie, biskupi, prezbiterzy, diakoni i ludzie świeccy stanowią dom Boży wzniesiony na Chrystusie, który jest kamieniem węgielnym²¹. Przedmiotem dialogu wewnątrzkościelnego powinna być wszelka problematyka związana z nauką Kościoła, liturgią, życiem chrześcijańskim, małżeństwem, rodziną, głoszeniem słowa Bożego, szkołami, nauczaniem i wychowaniem, wydanictwami katolickimi, apostołatem społecznym, misjami zewnętrznymi i wewnętrznymi, działalnością dobroczynną. Prowadząc ten dialog, hierarchia powinna wystrzegać się postawy triumfalizmu, autokratyzmu i biurokratyzmu²².

O istocie dialogu wewnątrzkościelnego piszą biskupi polscy w liście z 2003 r. *Dialog – zadanie na nowy wiek*, podkreślając, że zaczyna się on w rodzinach²³. Biskupi wskazują, że z kręgu rodzinnego przenosi się to na różne grupy uczestniczące w życiu Kościoła i społeczności świeckich²⁴. Trzeba w tym kontekście wyrazić ubo-

¹⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog – zadanie na nowy wiek*, <http://www.kuria.lomza.pl/index.php?wiad=598> [dostęp: 10.10.2015].

²⁰ J. WAL, *Rola dialogu w życiu Kościoła*, s. 195.

²¹ A. SZAFRAŃSKI, *Dialog wewnątrzkościelny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1262.

²² Tamże, kol. 1263.

²³ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog – zadanie na nowy wiek*.

²⁴ Tamże.

lewanie, że nie przywołano z imienia parafialnych i diecezjalnych rad duszpasterskich, które są jednymi z najważniejszych struktur dialogicznych Kościoła *ad intra*.

Nie sposób reflektować o dialogu wewnątrzkościelnym bez odwołania się do eklezjologii, w której dominuje obecnie wizja Kościoła jako *communio* – wspólnota między Bogiem i ludźmi. Pojawiające się często w dokumentach II Soboru Watykańskiego pojęcie *communio* wiąże się z nową świadomością Kościoła, postrzegającego się jako wspólnota zamierzona przez Boga, zakorzeniona w Bogu i prowadząca do jedności z Bogiem (por. KK 4, 8, 13-15, 18, 21, 24-25; KO 10; KDK 32). Nauczanie Nadzwyczajnego Synodu Biskupów z 1985 r. podkreśla, że „eklezjologia ‘komunii’ (*communio*) jest ideą centralną i podstawową w dokumentach Soboru”²⁵. Jan Paweł II nakreślił elementy rozumienia Kościoła jako komunii w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* (zob. ChL 18-31), rozwijając je i dokonując ich aplikacji duszpasterskiej w liście *Novo millennio ineunte*. Zachęcił w nim do czynienia Kościoła domem i szkołą komunii apelując, aby wykorzystać do tego struktury aktywnej współpracy przewidziane przez prawo kanoniczne, takie jak rady kapłańskie i duszpasterskie²⁶. O roli tych struktur komunijskich pisał także papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium*²⁷.

Zachęta II Soboru Watykańskiego do tworzenia rad duszpasterskich w parafiach, rozwinięta w nauczaniu posoborowym²⁸, znalazła odzwierciedlenie w Polsce w opublikowanych w 1975 r. *Wytocznych w sprawie Parafialnych Rad Duszpasterskich*. Podkreślają one, że rady duszpasterskie powinny istnieć w każdej parafii, przyczyniając się do przekształcania jej w świadomą wspólnotę i poprzez które urzeczywistnia się prawo wszystkich członków Kościoła, a zwłaszcza świeckich, do wyrażania opinii²⁹. Problematykę działalności parafialnych rad duszpasterskich

²⁵ II Nadzwyczajne Zgromadzenie Generalne Synodu Biskupów. *Relatio finalis. Kościół kierowany przez słowo Boże sprawuje tajemnicę Chrystusa dla zbawienia świata*, 7.12.1985, „L'Osservatore Romano”, 1985, nr 10 (dodatek), s. 5.

²⁶ JAN PAWEŁ II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, 6.01.2001, Poznań: Pallottinum 1995, nr 43-45.

²⁷ FRANCISZEK, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Kraków: Wydawnictwo M 2013, nr 31 [dalej: EG].

²⁸ Do najważniejszych dokumentów Magisterium poświęconych PRD należą: dokumenty II Soboru Watykańskiego: *Dekret o apostołstwie świeckich*, nr 10, 26; *Dekret o posłudze i życiu prezbiterów*, nr 9; List okólny Kongregacji ds. Duchowieństwa *Omnes christifideles* (1973); Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 536; Adhortacja apostolska Jana Pawła II *Christifideles laici* (1988), nr 27; Międzydykasterialna Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów *Ecclesiae de mysterio* (1997), art. 5, par. 2 i 3; List apostolski Jana Pawła II *Novo millennio ineunte* (2000), nr 45; Instrukcja Kongregacji ds. Duchowieństwa *Kapłan, pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej* (2002), nr 26; Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum succesorum* (2004), nr 211-212; Adhortacja apostolska Franciszka *Evangelii gaudium* (2013), nr 31.

²⁹ KOMISJA EPISKOPATU POLSKI DS. APOSTOŁSTWA ŚWIECKICH, *Wytoczne w sprawie Parafialnych Rad Duszpasterskich*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 66(1976), nr 1-2, s. 4-5.

podejmuje też w swoim nauczaniu II Polski Synod Plenarny, stawiając smutną diagnozę: „W praktyce w wielu parafiach nie istnieją lub nie wypełniają swych zadań rady duszpasterskie i ekonomiczne”³⁰.

Ważnym impulsem dla rozwoju diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich był realizowany przez Kościół w Polsce w latach 2010-2013 trzyletni program duszpasterski *Kościół domem i szkołą komunii*. Jednym z celów tego programu było tworzenie i ożywianie działalności różnorodnych struktur komunijnych w diecezjach i parafiach³¹. W ramach realizacji tego programu zaplanowano dwa kongresy: diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich, które odbyły się w Licheniu w 2012 i 2013 r. Zostały one poprzedzone ogólnopolskimi badaniami działalności tych rad, które przeprowadzili pracownicy specjalizacji teologii pastoralnej WT USKW i ISKK SAC.

Wyniki badań diecezjalnych rad duszpasterskich przeprowadzonych w latach 2011-2012 pokazują, że działają one w 26 polskich diecezjach. Ich działalność nie zawsze ma silne umocowanie w nauczaniu Kościoła. Niekiedy zajmują się one czymś innym, niż powinny to czynić w świetle *Magisterium Ecclesiae*, przybierając formę rad kapłańskich. Trzeba jednak zauważyć, że część rad dobrze wypełnia swoje zadania³², zajmując się tym, co dotyczy działalności duszpasterskiej, sprawami istotnymi dla Kościoła lokalnego oraz odpowiadając na wezwania współczesności. Z badań wynika, że nie zawsze głos świeckich brany jest pod uwagę, są oni traktowani przedmiotowo, ale brakuje także ich formacji³³. Niektóre wypowiedzi badanych członków rad wykazują, że w części diecezji działalność rad jest działalnością pozorowaną, a same rady są traktowane formalnie³⁴.

³⁰ *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, nr 29, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, s. 152.

³¹ S. GADECKI, *Słowo wstępne*, w: *Kościół naszym domem. Kościół naszym domem i szkołą komunii. Program duszpasterski dla Kościoła w Polsce na lata 2010-2013. Rok 2011/2012*, Poznań: Św. Wojciech 2011, s. 9.

³² T. WIELEBSKI, M.J. TUTAK, *Diecezjalne Rady Duszpasterskie w Polsce. Między ideałem a rzeczywistością*, „Teologia Praktyczna”, 13(2012), s. 11-17.

³³ Tamże, s. 17-27.

³⁴ Jedna z badanych osób świeckich stwierdziła: „Odnoszę wrażenie, że rada nie ma rzeczywistego wpływu na kształtowanie duszpasterstwa diecezji. Na zebraniach rady przedkłada się do oceny już wcześniej wypracowane propozycje duszpasterskie, a decyzja o tym, że zostaną one wprowadzone w życie, już zapadła. Z kolei inny świecki zauważył: Księża biskupi powiedzieli, co uważali za stosowne w formie podającej. Dyskusja była pozorna. Wyczuwało się brak słuchania członków. Nawet układ stołów – akademicki: na podium: biskupi, na sali: członkowie. Wyraźnie widać, że spotkania są czysto formalne, być może tylko dla celów statystycznych, aby w sprawozdaniu napisać, że DRD istnieje i że się spotyka regularnie 1 do 2 razy w roku” (tamże, s. 22, 28). Również niektórzy badani duchowni wyrażali się krytycznie o działaniach rady: „Ankieta ukazuje prawdę o nieco fikcyjnej roli DRD. Potrzeba ożywienia i zmian. Oby ta ankieta stała się inspiracją do rzetelnego potraktowania tegoż gremium” (tamże, s. 13).

Z kolei wyniki badań działalności parafialnych rad duszpasterskich przeprowadzonych w 2012 i 2013 r. pokazują, że działają one w 80,3% parafii. W ostatnich latach nastąpiło ożywienie w zakresie tworzenia tych rad, przy czym zauważa się różnice w częstotliwości ich występowania między poszczególnymi diecezjami³⁵. Zasadniczo członkowie rad nie skarżą się na despotyczność swoich proboszczów, podkreślając, że potrafią oni słuchać świeckich³⁶. Z dużym zaangażowaniem wyrażają się na temat skuteczności funkcjonowania swojej rady, przedstawiając konkretne rezultaty swojej pracy³⁷. Członkowie rad trafiają do nich przede wszystkim z nominacji proboszcza lub wyboru parafian (70,9%). Średnio rady liczą 14 osób³⁸. 40,0% z nich spotyka się raz na kwartał, 35,0% – rzadziej, 21,0% – częściej³⁹. Wyniki badania pokazują, że w większości rad nie ma stałej formacji członków, chociaż oni sami zgłaszają jej potrzebę. W większości rad więzi między ich członkami są formalne⁴⁰.

Warto spojrzeć na działalność parafialnych rad duszpasterskich w Polsce w świetle wyników badań prowadzonych w 2014 r. przez CBOS. Wynika z nich, że ponad połowa respondentów (54%) mających styczność ze swoją parafią dostrzega w niej działanie takiej rady. Odsetek osób dostrzegających działalność w parafii rad duszpasterskich utrzymuje się od 2005 r. mniej więcej na tym samym poziomie (w 2005 wyniósł on 49%, w 2008 – 50%, w 2011 – 47%)⁴¹.

Podsumowując wyniki badań diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich, należy stwierdzić, że ich działalność ma zasadniczo dobre umocowanie w nauczaniu Kościoła w Polsce. Gorzej jednak z realizacją tego nauczania w praktyce. Choć na skutek impulsu płynącego z realizacji wskazań programu duszpasterskiego *Kościół domem i szkołą komunii* nastąpił skok ilościowy w zakresie funkcjonowania tych rad, szczególnie parafialnych, o czym świadczą wyniki badań ISKK SAC, to jednak gorzej jest z ich rozwojem jakościowym. Brakuje nieraz dialogicznego odnoszenia się biskupów i proboszczów wobec świeckich. Istniejący stan rzeczy wymaga zmiany.

Realizacja wymiaru komunijnego Kościoła związana jest między innymi z podmiotowym traktowaniem każdego człowieka. Dokonuje się to przez skracanie dystansu MY – hierarchia, ONI – świeccy, co ma być jednocześnie związane z zachowaniem świadomości zadań i roli, jaką każdy, adekwatnie do osobiste-

³⁵ W. SADŁO, *Duszpasterskie rady parafialne w Polsce na podstawie badań empirycznych*, „Teologia Praktyczna”, 14(2012), s. 74-78.

³⁶ Tamże, s. 86-87.

³⁷ Tamże, s. 81-82.

³⁸ Tamże, s. 82.

³⁹ Tamże, s. 84-85.

⁴⁰ Tamże, s. 86.

⁴¹ N. HISZP, *Społeczna percepcja rzeczywistości parafialnej*. Komunikat z badań CBOS nr 163/2014, s. 1-2.

go powołania i otrzymanych charyzmatów, ma spełniać w Kościele. Ten dystans skraca papież Franciszek, ale także niektórzy polscy biskupi. Przykładem takich postaw obrazującym właściwe realizowanie dialogu *ad intra* jest inicjatywa metropolity łódzkiego Marka Jędraszewskiego „Dialogi w katedrze”. Arcybiskup od stycznia 2013 r. raz w miesiącu spotyka się z wiernymi w katedrze i odpowiada na zadane przez nich pytania. Interesujące wiernych zagadnienia są zgłaszane arcybiskupowi z wykorzystaniem wyłożonych w katedrze papierowych formularzy oraz przez portal internetowy. Hierarcha ze zgłoszonych propozycji wybiera te, które są najbardziej aktualne i wyraziste, przygotowując obszernie odpowiedzi⁴². Wydaje się, że taka inicjatywa wymagająca dużej odwagi cywilnej ze strony arcybiskupa, powinna być kontynuowana również w innych polskich diecezjach.

Mimo podejmowanego przez Kościół w Polsce dialogu *ad intra*, pewne kwestie wymagają jeszcze doskonalenia i rozwoju. Nie zawsze zauważa się otwartość części duchownych na taki dialog, co jest spowodowane wieloma czynnikami. Dobrze się stało, że realizowany w Polsce program duszpasterski *Kościół domem i szkołą komunii* zwrócił uwagę na konieczność intensyfikacji prac diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich. Ten proces powinien być kontynuowany i rozwijany tak, aby Kościół rzeczywiście stawał się *communio*. Trzeba także pamiętać, że dobrze prowadzony przez Kościół dialog *ad intra* będzie znakiem jego wiarygodności w podejmowaniu dialogu *ad extra*.

2. DIALOG KOŚCIOŁA W POLSCE *AD EXTRA*

Po omówieniu dialogu Kościoła w Polsce *ad intra*, przyjrzyjmy się prowadzonemu przez niego dialogowi *ad extra*. Skoncentrujemy się na płaszczyźnie dialogu ekumenicznego, międzyreligijnego oraz dialogu z osobami niewierzącymi. Tak jak przy omawianiu dialogu Kościoła *ad intra*, przywołamy wybrane dokumenty Kościoła na ten temat, jak również wskażemy na konkretne działania.

2.1. Dialog ekumeniczny Kościoła katolickiego w Polsce

II Sobór Watykański w *Dekrecie o ekumenizmie* definiuje *ruch ekumeniczny* jako „działania i przedsięwzięcia podejmowane i stosownie do różnych potrzeb Kościoła i warunków chwili, ustanawiane w celu wspierania jedności chrześcijan” (DE 4). W zależności od tego, który z aspektów ekumenizmu pragnie się wyak-

⁴² *Dialogi z biskupem*. Z abpem Markiem Jędraszewskim, metropolitą łódzkim, zastępcą przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, rozmawia ks. Henryk Zieliński, „Idziemy”, 2015, nr 39, s. 16-18.

centować, zwykło się rozróżniać ekumenizm duchowy, naukowy (doktrynalny) i praktyczny⁴³. Wydaje się, że wspomniane trzy rodzaje ekumenizmu są w Polsce realizowane w duchu właściwie rozumianego dialogu.

Mówiąc o dialogu ekumenicznym Kościoła w Polsce, trzeba podkreślić, że nasz kraj jest uważany za prekursora działań ekumenicznych na świecie⁴⁴. To otwarcie ekumeniczne zostało zintensyfikowane po II Soborze Watykańskim, a szczególnie pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku, na co miał wpływ przykład Jana Pawła II. Konkretnym tego wyrazem jest współpraca Kościoła katolickiego w Polsce z Polską Radą Ekumeniczną⁴⁵. Ze strony Kościoła katolickiego w Polsce organem zajmującym się działalnością ekumeniczną jest Rada ds. Ekumenizmu, kontynuująca działania Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu powołanej już w 1966 r. Obecnie na jej czele stoi biskup sandomierski Krzysztof Nitkiewicz. Do zakresu jej działań należy analiza sytuacji ekumenicznej w Polsce, organizowanie ogólnopolskiego zjazdu diecezjalnych referentów ekumenicznych, współredagowanie materiałów na Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan i współorganizowanie jego centralnych obchodów, wydawanie „Biuletynu Ekumenicznego”, współorganizowanie ekumenicznych sesji naukowych, służenie pomocą ekspercką w rozwiązywaniu zgłoszonych problemów⁴⁶. Ważnym wydarzeniem będącym owocem dialogu ekumenicznego było podpisanie 23 stycznia 2000 r. przez Kościół Rzymskokatolicki oraz sześć Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej dokumentu *Sakrament chrztu znakiem jedności – o wspólnym uznaniu sakramentu chrztu*. Trzeba też wspomnieć o innych realizowanych wspólnie inicjatywach, mianowicie przygotowaniu i ogłoszeniu *Apelu Kościołów w Polsce o ochronę stworzenia* (2013) oraz *Apelu o poszanowanie i świętowanie niedzieli* (2015). Konkretnym przejawem działań ekumenicznych w Polsce jest także trwający od 18 do 25 stycznia Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan.

Należy wspomnieć, że w Polsce prowadzą działalność naukową trzy instytuty ekumeniczne: w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie oraz Uniwersytecie Opolskim. Warto też zwrócić uwagę na naukową współpracę ekumeniczną prowadzoną przez wykładowców katolickich z wykładowcami Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Trzeba też wspomnieć o organizowanych od 1994 r. Ekumenicznych Dniach Biblijnych oraz ekumenicznym wydaniu w 2001 r. przez Polskie Towarzystwo Bi-

⁴³ A. SKOWRONEK, *Czym jest ekumenizm*, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra*, Lublin: TN KUL 1997, s. 32-37.

⁴⁴ J. GRZYNAKOW, *Historyczne tradycje ducha ekumenizmu w Polsce*, w: tamże, s. 357.

⁴⁵ Jest to organizacja ekumeniczna zrzeszająca polskie Kościoły protestanckie, starokatolickie i Kościół prawosławny. Prowadzi działalność od czasów II wojny światowej, a została zarejestrowana w 1946 r.

⁴⁶ Zob. *Rada ds. Ekumenizmu*, http://episkopat.pl/struktura_kep/rady/16.1,rada.html [dostęp: 6.10.2015].

blijne przekładu Pisma Świętego Nowego Testamentu oraz trwających pracach nad przekładem Starego Testamentu.

Podsumowując, należy podkreślić, że współpraca ekumeniczna Kościoła katolickiego z Kościołami zrzeszonymi w Polskiej Radzie Ekumenicznej jest dobrym przykładem dialogu wpisującego się w wezwanie Chrystusa do budowania jedności (J 17,21). Dokonuje się ona na wielu płaszczyznach. Jak podkreślają znawcy problematyki, w latach posoborowych w tej dziedzinie nastąpił w Polsce znaczny postęp. Trzeba też zauważyć, że chociaż wspólne nabożeństwa i spotkania ekumeniczne przebiegają w atmosferze zrozumienia i życzliwości, to nie zawsze i w każdym miejscu wszyscy duchowni różnych wyznań doceniają wagę ekumenizmu i zawsze go popierają, co ma nieraz przełożenie również na postawy zwykłych wiernych⁴⁷.

2.2. Dialog międzyreligijny Kościoła katolickiego w Polsce

Zgodnie z wytycznymi *Deklaracji o stosunku Kościoła katolickiego do religii niechrześcijańskich* Kościół podejmuje dialog z innymi religiami, między innymi z buddyzmem, hinduizmem, islamem i judaizmem, nie odrzucając niczego, „co w tych religiach jest prawdziwe i święte” (DRN 2-5). Teologiczną podstawą tego dialogu jest wspólny dla całej ludzkości cel ostateczny, czyli Bóg, którego działanie przejawia się w Jego dobroci wobec każdego człowieka i ofiarowania Jemu zbawienia. Ludzie oczekują od różnych religii odpowiedzi na pytania dotyczące sensu i celu swojego życia, dobra, zła i cierpienia⁴⁸.

Mówiąc o dialogu międzyreligijnym Kościoła w Polsce w kontekście oficjalnego nauczania, należy przywołać list Rady ds. Dialogu Religijnego KEP z 2000 r. *Dialog u podstaw ewangelizacji*, którego publikacja związana była z obchodami Wielkiego Jubileuszu 2000 r. W tym dokumencie wpisującym się w proces oczyszczania pamięci w kontekście przygotowywania do obchodzenia Jubileuszu, znalazło się fundamentalne stwierdzenie, że „cechą [...] Kościoła jest ustawiczne podejmowanie dialogu zawsze i z każdym człowiekiem oraz wskazywanie, że dialog nie jest dowolną postawą lecz obowiązkiem ewangelicznym wszystkich uczniów Chrystusa”⁴⁹. Zwrócono uwagę na to, że „dialog jest przede wszystkim stylem działania, postawą i duchem, który przyświeca postępowaniu”⁵⁰. Biskupi

⁴⁷ W. MIZIOLEK, *Stosunki międzywyznaniowe w Polsce. Punkt widzenia Kościoła rzymskokatolickiego*, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra*, s. 408-410.

⁴⁸ R. ŁUKASZCZYK, R. MIŚ, H. ZIMON, *Dialog z religiami niechrześcijańskimi*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1278.

⁴⁹ RADA DS. DIALOGU RELIGIJNEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Dialog u podstaw ewangelizacji* (25.08.2000), <http://www.prchiz.pl/prchizwypKoscListWlkJubpopup.html> [dostęp: 5.10.2015].

⁵⁰ Tamże.

podkreślili także, że dialog zakładający szacunek dla każdego człowieka, związany z uznaniem jego osobowej tożsamości i jego wartości, powinien być normą i stylem całego chrześcijańskiego posłannictwa⁵¹.

Przejdziemy teraz do szczegółowego ukazania tego, jak wyglądają relacje Kościoła w Polsce z judaizmem, pozostałymi religiami niechrześcijańskimi i niewierzącymi. Ten podział tematyki wiąże się ze strukturą przywoływanej już Rady ds. Dialogu Religijnego funkcjonującej w ramach Konferencji Episkopatu Polski. Jej przewodniczący, bp Mieczysław Cisło, koordynuje pracę trzech komitetów: ds. Dialogu z Judaizmem (na czele bp Mieczysław Cisło), ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi (na czele bp Romuald Kamiński), ds. Dialogu z Niewierzącymi (na czele bp Wiesław Śmigiel)⁵².

a) Dialog z Żydami

Kwestia stosunków katolicko-żydowskich była wielokrotnie przedmiotem wypowiedzi polskiego Episkopatu. Za jedną z ważniejszych wypowiedzi należy uznać *List Pastorski Episkopatu Polski z okazji 25 rocznicy ogłoszenia soborowej deklaracji „Nostra aetate”* z 1990 r. W liście tym biskupi podkreślając, że „Kościół zakorzeniony jest w narodzie żydowskim i wierze Żydów” oraz że nie można obarczać wszystkich Żydów za śmierć Chrystusa, ubolewają z powodu wszelkich wypadków antysemityzmu, które miały miejsce na polskiej ziemi. Zarazem biskupi polscy wzywają wszystkich do dialogu „prowadzącego do eliminowania nieufności, uprzedzeń i stereotypów oraz do wzajemnego poznania się i zrozumienia, opartego na szacunku dla odrębnych tradycji religijnych”⁵³. Kolejnym dokumentem poruszającym relację stosunków polsko-żydowskich był przywoływany już list Rady Episkopatu Polski do spraw Dialogu Religijnego z okazji Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Dialog u podstaw ewangelizacji*. We wspomnianym dokumencie biskupi polscy poruszając kwestię relacji katolicko-żydowskich, apelują o przewycięzanie wszelkich przejawów antyżydowskości, antyjudaizmu i antysemityzmu oraz wzywają do odbudowywania, a także pogłębiania chrześcijańskiej solidarności z ludem Izraela⁵⁴. Zwracając uwagę na konieczność eliminacji złych postaw i podkreślając, że antysemityzm, tak jak antychrześcijaństwo, jest grzechem,

⁵¹ Tamże.

⁵² RADA DS. DIALOGU RELIGIJNEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, http://episkopat.pl/struktura_kep/rady/15.1,rada.html [dostęp: 12.10.2015].

⁵³ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *List pasterski z okazji 25. rocznicy ogłoszenia soborowej deklaracji „Nostra aetate”* (30.11.1990), http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/zydzi_30111990.html [dostęp: 8.10.2015].

⁵⁴ RADA DS. DIALOGU RELIGIJNEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Dialog u podstaw ewangelizacji*.

biskupi apelują zarazem o przewycięzanie antypolonizmu⁵⁵. Również w liście pasterskim ogłoszonym z okazji pięćdziesiątej rocznicy *Nostra aetate Wspólne duchowe dziedzictwo chrześcijan i Żydów* biskupi polscy podkreślając wyjątkowość prowadzonego dialogu rodzącego się „ze świadomości duchowego pokrewieństwa obydwu religii”, apelują, aby ten dialog nie był „religijnym hobby” nielicznej grupy zapaleńców, lecz przenikał do głównego nurtu duszpasterskiego takiego jak katecheza, głoszenie słowa Bożego, pielgrzymki do Ziemi Świętej⁵⁶.

Mówiąc o nauczaniu Kościoła w Polsce dotyczącym relacji z judaizmem, trzeba też przywołać wspomniany już dokument Konferencji Episkopatu Polski z 2003 r. *Dialog – zadanie na nowy wiek*. We wspomnianym dokumencie biskupi zwracają uwagę na fakt, że kwestia duchowej więzi wyznawców Chrystusa i Kościoła z Ludem Izraela, o której to więzi przypomina Sobór i kolejni papieże, jest jeszcze w zbyt małym stopniu obecna w świadomości katolików, co w konsekwencji przejawia się w różnych niewłaściwych działaniach⁵⁷. Apel o sprzeciw wobec stereotypów na temat Żydów i opiekę nad śladami religii oraz kultury judaistycznej znalazł się też w cytowanym już liście pasterskim biskupów z 2015 r. *Wspólne duchowe dziedzictwo chrześcijan i Żydów*. Jest tam zarazem wezwanie do tego, aby budować wzajemne braterstwo i formować wzajemnie mentalność wiernych, co wymaga spotkań, prowadzonej wspólnie teologicznej refleksji i modlitwy⁵⁸.

Charakteryzując dialog z judaizmem, trzeba wspomnieć o działalności Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów, która została powołana do życia w 1989 r. Jej celem jest przyczynianie się do wzajemnego poznawania się i zrozumienia chrześcijan i Żydów, a także przewycięzania stereotypów oraz pogłębiania kontaktów międzyreligijnych. Podejmuje ona wiele inicjatyw na rzecz wspólnego dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, między innymi współpracuje przy przygotowaniu corocznego Dnia Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce, ustanowionego przez Episkopat Polski w 1997 r. Jego celem jest rozwój dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, który dokonuje się przez wspólną modlitwę realizowaną przede wszystkim w ramach nabożeństw słowa Bożego, podejmowaną refleksję nad związkami obydwóch religii, koncerty i wystawy. W czasie wzajemnych spotkań możliwe jest pogłębienie własnego doświadczenia religijnego, wymiana poglądów na temat sensu życia i śmierci, odniesienie się do dróg poszukiwania Boga i zbawienia⁵⁹. Polska Rada

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ *List Pasterski Episkopatu Polski z okazji 50. rocznicy „Nostra aetate”*. *Wspólne duchowe dziedzictwo chrześcijan i Żydów* (6.10.2015), http://episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/6923.1,Wspolne_duchowe_dziedzictwo_chrzescijan_i_Zydow_list_pasterski_Episkopatu_Polski_z_okazji_50_rocznicy_quot_Nostra_aetate_quot.html [dostęp: 10.10.2015].

⁵⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog – zadanie na nowy wiek*.

⁵⁸ *List Pasterski Episkopatu Polski z okazji 50. rocznicy „Nostra aetate”*.

⁵⁹ S. GADECKI, *Dzieci jednego Boga. Przesłania na Dzień Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce (1998-2014)*, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 2015, s. 5-15.

Chrześcijan i Żydów organizuje też coroczne spotkania modlitewne w rocznicę wybuchu powstania w getcie warszawskim, a także wspólne modlitwy z okazji żydowskiego święta Simchat Tora.

b) Dialog z muzułmanami

Kościół w Polsce podejmuje dialog z muzułmanami, którzy jako mniejszość tatarska są związani z kulturą polską od ponad sześciu wieków⁶⁰. Wspólne zamieszkiwanie na jednej ziemi, zwane dialogiem życia, wpłynęło na rozwój relacji z wyznawcami islamu. Od 2001 r., 26 stycznia, tuż po zakończeniu oktawy Modlitw o Jedność Chrześcijan jest obchodzony w Kościele katolickim w Polsce *Dzień Modlitw Poświęcony Islamowi*. Tego typu inicjatywa nie ma swojego odpowiednika w świecie – w tym dniu chrześcijanie i muzułmanie spotykają się i wspólnie modlą⁶¹. Obchody Dnia Islamu mają zapewnić duchowe wsparcie dla dojrzewających w islamie tendencji, które są zgodne z wolą Bożą, oraz kształtować wśród Polaków zrozumienie i szacunek dla muzułmanów⁶². W ramach obchodów Dnia Islamu organizuje się także różnego rodzaju wspólne sympozja, czego przykładem może być sympozjum zorganizowane na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w styczniu 2015 r.⁶³

Nauczanie i praktyka Kościoła w Polsce pokazują, że w miarę dobrze stara się on realizować wskazania Magisterium Kościoła powszechnego dotyczące dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego. Wydaje się jednak, że nadal aktualna jest diagnoza postawiona przez II Polski Synod Plenarny, że „Kościół w Polsce, podejmując dzieło nowej ewangelizacji, powinien pełniej włączyć się w życie i działalność Kościoła powszechnego, otwartego na potrzeby misji i ekumenii”⁶⁴.

3. DIALOG Z NIEWIERZĄCYMI

Istotną rolę w zmianie stosunku do osób niewierzących odegrało nauczanie II Soboru Watykańskiego, który w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* apelował o nawiązywanie dialogu motywowanego miłością ku prawdzie z osobami nieuznającymi Boga jako Stwórcy, a nawet przeciwnymi Kościołowi i go prześladującymi (KDK 92). Ważną rolę w upowszechnianiu idei dia-

⁶⁰ A.M. PIWKO, *Recepcja islamu w Polsce. Synteza*, Warszawa: WD Klaudia 2015, s. 33-34.

⁶¹ Tamże, s. 320.

⁶² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog – zadanie na nowy wiek*.

⁶³ A.M. PIWKO, *Recepcja islamu w Polsce. Synteza*, s. 323-342.

⁶⁴ *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa*, nr 57, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, s. 25.

logu z osobami niewierzącymi odegrała też encyklika Pawła VI *Ecclesiam suam*, zwracająca uwagę zarówno na niewiarę instytucjonalną (ateistyczny komunizm), jak i niewiarę indywidualną, tak ateistów, jak i ludzi, którzy metodyczne wątpliwe rozumu rozciągają na całokształt życia (ES 101-104).

Kościół w Polsce przywiązuje dużą uwagę do dialogu z osobami niewierzącymi. Choć większość Polaków deklaruje się jako osoby wierzące, należące do Kościoła katolickiego, to jednak spotyka się osoby, o których pisali biskupi w przywoływanym już dokumencie *Dialog na nowy wiek*, nieprzyznające się do żadnego wyznania religijnego, manifestujące swą niechęć do Kościoła, wątpiące w istnienie Boga lub nawet kategorycznie zaprzeczające Jego istnieniu⁶⁵. Z badań CBOS prowadzonych systematycznie od 2005 r. wynika, że w Polsce następuje sukcesywny wzrost odsetka osób zaliczających się do kategorii „raczej” lub „całkowicie niewierzących”, chociaż pozostaje on na stosunkowo niskim poziomie (od 3% do 7%)⁶⁶. Problemem w Polsce nie jest duża liczba osób niewierzących, ale zwiększająca się liczba osób przeżywających swoją wiarę indywidualistycznie, wybiórczo, bez przełożenia na postawy moralne, jak też rezygnujących z systematycznych praktyk religijnych⁶⁷. Według nauczania biskupów mamy „być zdolni okazać gotowość do współpracy tam, gdzie uznajemy i możemy rozwijać wspólne wartości, poznawać prawdę, podziwiać piękno i pomnażać dobro”⁶⁸.

Analizując nauczanie Kościoła w Polsce dotyczące kwestii dialogu z niewierzącymi, trzeba przywołać dokument *Niewierzący w parafii. Sugestie duszpasterskie* wydany w 1999 r. przez działający w ramach Konferencji Episkopatu Polski Komitet ds. Dialogu z Niewierzącymi⁶⁹. Dokument analizując przyczyny niewiary, zawiera typologię osób niewierzących oraz zwraca uwagę na to, jak należy się do nich odnosić, proponując zarazem pewne metody i formy działań.

⁶⁵ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog – zadanie na nowy wiek*.

⁶⁶ Opierając się na autodeklaracjach Polaków dotyczących ich stosunku do wiary i praktyk religijnych, można stwierdzić, że powszechnie deklarowana wiara w Boga jest dość trwałą cechą polskiego społeczeństwa. Z badań wynika, że od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku niezmiennie ponad 90% ankietowanych (92%-97%) uważa się za ludzi wierzących, w tym mniej więcej co dziesiąty (ostatnio co jedenasty – dwunasty) ocenia swoją wiarę jako głęboką. Odsetek osób zaliczających się do raczej lub całkowicie niewierzących pozostaje od lat stosunkowo niski (od 3% do 8%), przy czym od 2005 r. ich liczba się podwoiła (z 4% do 8%). Zob. R. BOGUSZEWSKI, *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*. Komunikat z badań CBOS nr 26/2015, s. 2.

⁶⁷ Tamże, s. 3-5; por. R. BOGUSZEWSKI, *Wartości i normy*. Komunikat z badań CBOS nr 111/2013, s. 3-7; TENŻE, *Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*. Komunikat z badań CBOS nr 49/2012.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ KOMITET DS. DIALOGU Z NIEWIERZĄCYMI KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Niewierzący w parafii. Sugestie duszpasterskie* (16.04.1999), <http://www.currenda.diecezja.tarnow.pl/archiwum/2-00/kep-2.htm> [dostęp: 4.10.2015].

Mówiąc o inicjatywach realizowanych w Polsce w ramach dialogu z osobami niewierzącymi, trzeba wspomnieć o warszawskim *Dziedzińcu Dialogu*, który po raz pierwszy odbył się w Warszawie w październiku 2013 r.⁷⁰ Patronat nad tą inicjatywą sprawuje metropolita warszawski, kard. Kazimierz Nycz, a organizuje ją Centrum Myśli Jana Pawła II. Kardynał Nycz, ukazując istotę wspomnianej inicjatywy, podkreślił: „Szukamy punktów stycznych w przestrzeniach wiary, nauki, kultury i życia publicznego. Przez wspólną rozmowę chcemy stworzyć swoistą mapę pojęć, które nas łączą, a także kwestii, które nie przestają dzielić. Nie stawiamy sobie za cel wypracowania kompromisu albo przekonania drugiej strony do swojej racji. Chodzi o spotkanie osób. To przez nie następuje wzajemne poznawanie siebie i zrozumienie swych sposobów czytania rzeczywistości, a w końcu poznanie doświadczenia przemawiającego za ich przyjęciem”⁷¹. Kardynał w zaproszeniu na *Dziedziniec Dialogu 2015* odwołał się do nauczania Jana Pawła II: „Kto zamyka się na odmienność albo – co gorsza próbuje tę odmienność zniszczyć, odbiera sobie możliwość zgłębienia tajemnicy ludzkiego życia”⁷².

Naśladując nauczanie Chrystusa winniśmy stwarzać przestrzenie dialogu i rozmawiać z różnymi osobami, przedstawiając nasz punkt widzenia. Prowadząc taki dialog, do którego zachęca nas Magisterium Kościoła, nie należy jednak zapominać o warunkach, jakie powinny być zachowane: poszukiwanie prawdy związane z zachowaniem własnej tożsamości i szacunkiem dla drugiego człowieka. Patrząc w tej perspektywie na inicjatywę *Dziedzińca Dialogu*, wydaje się, że jest to bardzo dobra inicjatywa, która powinna być dalej w Polsce kontynuowana i realizowana.

IV. WNIOSKI I POSTULATY PASTORALNE

Celem dotychczasowych rozważań było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wskazania Magisterium Kościoła powszechnego dotyczące istoty i zasad prowadzenia dialogu znajdują odzwierciedlenie w polskiej rzeczywistości, zarówno w nauczaniu, jak i w codziennej praktyce. Konieczne jest teraz sformułowanie wniosków i postulatów. Trzeba podkreślić, że nauczanie Kościoła powszechnego dotyczące dialogu w dość dobrym stopniu znajduje swoje odzwierciedlenie w nauczaniu Kościoła w Polsce. Są w nim nawiązania do nauczania II Soboru Watykańskiego, papieży, różnorodnych rad i komisji. Problem nie leży

⁷⁰ W kwietniu 2015 r., w ramach spotkań na Dziedzińcu Dialogu w Warszawie rozmawiano o godności osoby i relacji Kościół–świat–dialog. Natomiast w październiku 2015 r. podjęto kwestię miejsca i roli naukowców w nauce, granicach wolności artystycznej, relacji świeckiego państwa i wspólnot religijnych.

⁷¹ K. Nycz, *Zaproszenie na Dziedziniec Dialogu 2015*, <http://dziedziniecdialogu.pl/wp-content/uploads/2015/04/SXERO-3P15061610510.pdf> [dostęp: 4.10.2015].

⁷² Tamże.

w zawartości rzeczowej dokumentów, ale w ich konsekwentnym wprowadzeniu w życie. Można mówić o zauważalnym nieraz rozdzwieku między nauczaniem doktrynalnym a codzienną praktyką. Wydaje się, że dotyczy to szczególnie kwestii dialogu Kościoła w Polsce *ad intra*. Ks. Adam Przybecki w artykule napisanym z okazji 40-lecia zakończenia II Soboru Watykańskiego podkreślił: „Kwestia dialogu pozostaje w polskim Kościele szczególnie doświadczeniem i zarazem wyzwaniem [...]. Niezmiennie ważne jest [...] świadectwo niepozorowanego dialogu w ramach struktur kościelnych”⁷³. W świetle wyników przeprowadzonych badań działalności diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich można powiedzieć, że pewne rzeczy zmieniają się na korzyść, ale jest to proces, który powinien być kontynuowany. Chociaż zauważa się ilościowy rozwój tych gremiów, to jednak nie zawsze ich członkowie mają świadomość, że ich głos jest brany pod uwagę. Nieustannie należy przestrzegać przed niebezpieczeństwem dialogu pozornego i tzw. syndromu myślenia grupowego, w którym dążenia do spójności i solidarności grupy jest ważniejsze, niż realistyczna ocena sytuacji i podejmowanie jak najlepszych z punktu widzenia grupy decyzji⁷⁴.

Kolejną ważną kwestią jest formacja wiernych do dialogu. Z badań członków diecezjalnych i parafialnych rad duszpasterskich wynika, że często jej brakuje. Rzeczą konieczną jest jej systematyczne realizowanie. Powinna ona obejmować nie tylko propagowanie wątków Magisterium dotyczących istoty dialogu, jego rodzajów, roli oraz sposobu praktycznego urzeczywistniania, ale powinna także być zakotwiczona w eklezjologii Kościoła rozumianego jako *communio*. Takie podejście z pewnością przełoży się na to, że dialog realizowany w ramach struktur komunijnych nie będzie fikcyjny. Formacja do dialogu powinna zawierać między innymi kwestie dotyczące specyfiki innych religii, a także mentalności ich wyznawców. Posiadana wiedza pomoże przełamać i opanować utrwalone stereotypy, jak też irracjonalne uprzedzenia *przed obcymi*. Powyższy postulat jest szczególnie ważny w kontekście różnorodnych wyzwań związanych z masową emigracją muzułmanów do Europy. Taką formacją trzeba szczególnie objąć kleryków, świeckich studentów teologii, księży, członków grup religijnych, ruchów i różnego rodzaju rad.

Formacja do dialogu powinna być realizowana już w seminarium duchownym, obejmując nie tylko sam przekaz wiedzy, ale również umiejętności praktyczne jego prowadzenia. Doskonaleniu umiejętności prowadzenia dialogu powinny służyć różnorakie kontakty przełożonych z powierzonymi im księżmi, zakonnicami i zakonnikami, realizowane zarówno w czasie indywidualnych spotkań, jak też w ramach różnych struktur dialogicznych. Jeżeli zabraknie podmiotowego, prowadzo-

⁷³ A. PRZYBECKI, *Czterdzieści lat soborowej inspiracji w polskim duszpasterstwie*, w: K. PÓLTO-RAK (red.), *Recepcja wskazań Soboru w życiu i działaniu Kościoła w Polsce. Niektóre wyzwania 40 lat po Soborze Watykańskim II (1965-2005)*, Szczecin: Alta 2 2006, s. 18, 20.

⁷⁴ B. BIELA, *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*, s. 71-73.

nego w duchu zrozumienia dialogu przełożonych kościelnych z ich podwładnymi, to nie tylko nie będzie realizowane przykazanie miłości bliźniego, ale przełoży się to także na sposób traktowania przez nich innych osób.

Dużym wyzwaniem dla Kościoła w Polsce jest rozwój dialogu *ad extra*, zarówno w zakresie dialogu ekumenicznego, międzyreligijnego, jak też z niewierzącymi. Jeżeli chodzi o dialog ekumeniczny, to wydaje się, że rozwija się on w Polsce w dobrym kierunku. Z pewnością przyczyniło się do tego wiele różnych czynników, wśród których można wymienić między innymi pontyfikat Jana Pawła II i jego stosunek do przedstawicieli różnych religii. Trochę gorzej wygląda kwestia dialogu międzyreligijnego, szczególnie jeżeli chodzi o relację z judaizmem. Nie chodzi przy tym o relacje na poziomie oficjalnych kontaktów, ale w odnoszeniu się do siebie *zwykłych* ludzi, na co wpłynęło i nadal wpływa wiele różnych czynników. Trzeba apelować o prowadzenie stałej formacji duchowej i intelektualnej księży, podkreślając, że szczególnie do prowadzenia tego typu dialogu trzeba być dobrze przygotowanym. Trzeba poznać zarówno mentalność rozmówców, jak i podstawowe prawdy ich wiary i kultury. Ten postulat nie dotyczy tylko dialogu z wyznawcami judaizmu, ale także z muzułmanami oraz relacji ekumenicznych. W przygotowaniu do prowadzenia dialogu trzeba podkreślać, że „większość muzułmanów na świecie nie jest ani fundamentalistami, ani terrorystami”, na co zwrócili uwagę biskupi polscy już w 2000 r., apelując zarazem o powoływanie i prowadzenie wspólnych instytutów naukowo-badawczych oraz społecznych, które podejmą się zadania „promocji i rozwoju dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego na wielu płaszczyznach życia”⁷⁵.

Ważną kwestię stanowi dialog z osobami niewierzącymi, na który potrzeba spoglądać w perspektywie nowej ewangelizacji. Pisząc o różnych jej odbiorcach w adhortacji *Evangelii gaudium*, Franciszek zauważył, że nowa ewangelizacja urzeczywistnia się w obszarze duszpasterstwa zwyczajnego, w ramach którego są zarówno osoby zaangażowane w życie Kościoła, jak i niepraktykujące; w obszarze osób ochrzczonych nieżyjących z wymaganiami chrztu oraz w obszarze osób, które nie znają Chrystusa lub zawsze Go odrzucali (EG 14). Warto w tym kontekście nawiązać do wskazań zawartych w przywoływanym już dokumencie *Niewierzący w parafii*, z których wiele ma charakter ponadczasowy, wpisując się w ideę nowej ewangelizacji. Dokument podkreśla, że w sposób szczególnie trzeba zwrócić uwagę na kontakty z osobami niewierzącymi przychodzącymi do kancelarii parafialnej załatwiać różnego rodzaju formalności, jak też spotykane w czasie wizyty duszpasterskiej zwanej kolędą⁷⁶. Dokument zachęca do tworzenia w parafiach zespołów dyskusyjnych na tematy światopoglądowe, w których uczestniczyłyby osoby wie-

⁷⁵ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Dokument *Dialog – zadanie na nowy wiek*.

⁷⁶ KOMITET DS. DIALOGU Z NIEWIERZĄCYMI KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Niewierzący w parafii. Sugestie duszpasterskie*.

rzące i niewierzące⁷⁷. Czy nie można przenieść na poziom parafii *Dzielnica Dialogu*? Nie należy zapominać o tym, że prowadząc dialog z osobami niewierzącymi, nie można rozpoczynać od ich nawracania, gdyż człowiek współczesny jest bardzo uczulony na punkcie swojej wolności. Trzeba też pamiętać o tym, że niewierzący nie oczekuje tylko pouczenia o wierze, ale przede wszystkim osobistego świadectwa rozmówcy. Przywoływany dokument podkreślając, że „łaskę wiary daje Bóg, a zadaniem człowieka jest oczyścić przedpole, dostarczyć przesłanek racjonalnych, wiedzy na temat wiary, chrześcijaństwa i Kościoła”, apeluje do duszpasterzy, aby dali czas działaniu łaski i wspierali swoich rozmówców modlitwą i ofiarą⁷⁸. Mówiąc o dialogu z osobami niewierzącymi, trzeba też zwracać również uwagę na profilaktykę duszpasterską. Obejmuje ona między innymi kwestię prowadzenia gorliwego duszpasterstwa parafialnego, troski o staranne sprawowanie niedzielnej Eucharystii z dobrze przygotowaną homilią, dbanie o prowadzenie regularnych dyżurów w konfesjonale, realizację apostołstwa miłosierdzia i rozwijanie działalności charytatywnej, a także otoczenie szczególną troską osób narażonych na utratę wiary, szczególnie młodzież szkół ponadpodstawowych i wyższych, osoby żyjące w związkach niesakramentalnych, kobiety po aborcji, osoby uzależnione od alkoholu i narkotyków, byłych funkcjonariuszy służb specjalnych i działaczy partyjnych oraz inteligencję twórczą⁷⁹. Zwróćmy jeszcze raz uwagę na fakt, że chociaż od opublikowania tego dokumentu minęło 16 lat, jego przesłanie jest wciąż aktualne.

*

Jan Paweł II w liście apostolskim *Tertio millennio adveniente* zapowiadającym Wielki Jubileusz Roku 2000 wezwał Kościoły lokalne do przeprowadzenia rachunku sumienia, w którym znalazłoby się też odniesienie do recepcji nauczania soborowego, w tym kwestii dialogu⁸⁰. Chociaż od tego papieskiego wezwania minęły 22 lata i w tym czasie dużo się zmieniło w prowadzeniu przez Kościół w Polsce dialogu *ad intra* i *ad extra*, to jednak pewne kwestie nadal pozostają w sferze postulatycznej. Stawiając sobie pytanie, co jeszcze powinniśmy zmieniać w naszych działaniach, aby być bardziej wiernymi duchowi II Soboru Watykańskiego, miejmy przed oczyma kierunek, jaki Kościołowi wyznaczył papież Franciszek, wzywając każdego z nas a zarazem całą eklezjalną wspólnotę do nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego, które nie mogą „pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są” (EG 25), „wymaga rezygnacji z wygodnego kryterium duszpasterskiego, że ‘zawsze się tak robiło’” (EG 33). Mamy być Koś-

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ JAN PAWEŁ II, List apostolski *Tertio millennio adveniente*, 10.10.1994, nr 36.

ciołem „otwartych drzwi”, który podejmując dzieło ewangelizacji, wędruje drogą dialogu, zwracając uwagę, co podkreśla Franciszek, na trzy szczególne środowiska. W sposób szczególny trzeba rozwijać „dialog z państwami, dialog ze społeczeństwem obejmujący dialog z kulturami i nauką oraz dialog z innymi wierzącymi nienależącymi do Kościoła katolickiego” (EG 238). Prowadząc ten dialog, nie można zapominać, że punktem wyjścia musi być zachowanie własnej tożsamości i empatyczne podejście do rozmówcy⁸¹.

BIBLIOGRAFIA

- BIELA B., Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej, Katowice: Emmanuel 2014.
- BOGUSZEWSKI R., Wartości i normy. Komunikat z badań CBOS nr 111/2013.
- BOGUSZEWSKI R., Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS nr 26/2015.
- BOGUSZEWSKI R., Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II, Komunikat z badań CBOS nr 49/2012.
- FRANCISZEK, Adhortacja apostołska *Evangelii gaudium*, 24.11.2013, Kraków: Wydawnictwo M 2013.
- FRANCISZEK, „Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego”. Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, (Carerta, 26.07.2014), „L'Osservatore Romano”, 2014, nr 8-9, s. 32-38.
- GADECKI S., Dzieci jednego Boga. Przesłania na Dzień Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce (1998-2014), Poznań: Św. Wojciech 2015.
- GADECKI S., Słowo wstępne, w: Kościół naszym domem. Kościół naszym domem i szkołą komunii. Program duszpasterski dla Kościoła w Polsce na lata 2010-2013. Rok 2011/2012, Poznań: Św. Wojciech 2011, s. 7-12.
- GRYNIĄKOW J., Historyczne tradycje ducha ekumenizmu w Polsce, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), Ku chrześcijaństwu jutra, Lublin: TN KUL 1997, s. 357-365.
- HIPSZ N., Społeczna percepcja rzeczywistości parafialnej. Komunikat z badań CBOS nr 163/2014.
- JAN PAWEŁ II, List apostołski *Novo millennio ineunte*, 6.01.2001, Wrocław: TUM 2001.
- JAN PAWEŁ II, List apostołski *Tertio millennio adveniente*, 10.10.1994, Poznań: Pallottinum 1995.
- KOMISJA EPISKOPATU DS. APOSTOLSTWA ŚWIECKICH, Wytyczne w sprawie Parafialnych Rad Duszpasterskich, 18.11.1975, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 66(1976), nr 1-2, s. 3-8.
- KOMITET DS. DIALOGU Z NIEWIERZĄCYMI KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, Niewierzący w parafii. Sugestie duszpasterskie, 16.04.1999.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Dialog – zadanie na nowy wiek, 28.11.2003.

⁸¹ FRANCISZEK, *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*. Przemówienie podczas spotkania z kapłanami (Carerta, 26.07.2014), „L'Osservatore Romano”, 2014, nr 8-9, s. 36.

- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, List pasterski z okazji 25. rocznicy ogłoszenia soborowej deklaracji „*Nostra aetate*”, 30.11.1990.
- KONGREGACJA NAUKI WIARY, List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია *Communio in notio*, 28.05.1992, w: Z. ZIMOWSKI, J. KRÓLIKOWSKI (red.), *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, Tarnów: Biblos 1995, s. 390-401.
- KRUCINA J., *Między Ecclesiam suam a Soborem. Komentarz*, w: *Ecclesiam suam*, Wrocław: TUM 2006, s. 97-117.
- List Pasterski Episkopatu Polski z okazji 50. rocznicy „*Nostra aetate*”. Wspólne duchowe dziedzictwo chrześcijan i Żydów, 6.10.2015.
- ŁUKASZCZYK R., Dialog, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1258-1262.
- ŁUKASZCZYK R., MIŚ R., ZIMOŃ H., Dialog z religiami niechrześcijańskimi, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1278-1281.
- MIZIOŁEK W., Inicjatywy ekumeniczne Kościoła Rzymskokatolickiego, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra*, Lublin: TN KUL 1997, s. 397-404.
- MIZIOŁEK W., Stosunki międzywyznaniowe w Polsce. Punkt widzenia Kościoła rzymskokatolickiego, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra*, Lublin: TN KUL 1997, s. 405-410.
- II Nadzwyczajne Zgromadzenie Generalne Synodu Biskupów, *Relatio finalis*. Kościół kierowany przez słowo Boże sprawuje tajemnicę Chrystus dla zbawienia świata, 7.12.1985, „*L'Osservatore Romano*”, 1985, nr 10 (dodatek), s. 1-6.
- PAWEŁ VI, Encyklika *Ecclesiam suam*, 6.08.1964, Wrocław: TUM 2006.
- PIWKO A.M., *Recepcja islamu w Polsce. Synteza*, Warszawa: WD Klaudia 2015.
- II Polski Synod Plenarny (1991-1999), Warszawa–Poznań: Pallottinum 2001.
- PRZYBECKI A., Czterdzieści lat soborowej inspiracji w polskim duszpasterstwie, w: K. PÓŁTORAK (red.), *Recepcja wskazań Soboru w życiu i działaniu Kościoła w Polsce. Niektóre wyzwania 40 lat po Soborze Watykańskim II (1965-2005)*, Szczecin: Alta 2 2006, s. 7-24.
- RADA EPISKOPATU POLSKI DO SPRAW DIALOGU RELIGIJNEGO, Dialog u podstaw ewangelizacji, 25.08.2000.
- SADŁOŃ W., Duszpasterskie rady parafialne w Polsce na podstawie badań empirycznych, „*Teologia Praktyczna*”, 14(2012), s. 73-90.
- SKOWRONEK A., Czym jest ekumenizm?, w: W. HRYNIEWICZ, J. GAJEK, S. KOZA (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra*, Lublin: TN KUL, s. 27-40.
- SZAFRAŃSKI A., Dialog wewnątrzkościelny, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, Lublin: TN KUL 1996, kol. 1262-1270.
- WAŁ J., Dialog, w: R. KAMIŃSKI, W. PRZYGODA, M. FIAŁKOWSKI (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, Lublin: TN KUL 2006, s. 175-181.
- WAŁ J., *Kultura dialogu*, Kraków: Czuwajmy 2012.
- WAŁ J., Rola dialogu w życiu Kościoła, w: R. KAMIŃSKI (red.), *Teologia pastoralna fundamentalna*, Lublin: Alta 2 2000, s. 188-203.
- WIELEBSKI, T., TUTAK M.J., Diecezjalne Rady Duszpasterskie w Polsce. Między ideałem a rzeczywistością, „*Teologia Praktyczna*”, 13(2012), s. 7-32.

DIALOG *AD INTRA* I *AD EXTRA* KOŚCIOŁA W POLSCE

Streszczenie

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym II Soboru Watykańskiego wzywa wszystkich ludzi do rozwijania dialogu w myśl zasady: „niechaj w sprawach koniecznych panuje jedność, w wątpliwych wolność, we wszystkich zaś miłość” (KDK 92). Pięćdziesiąta rocznica opublikowania tego dokumentu jest dobrą okazją do przyjrzenia się Kościołowi w Polsce pod kątem realizacji wezwania do dialogu w aspekcie *ad intra* i *ad extra*. Autor szuka odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wskazania Magisterium Kościoła powszechnego zawarte w nauczaniu II Soboru Watykańskiego i encyklice *Ecclesiam suam* Pawła VI, dotyczące istoty i zasad prowadzenia dialogu, znajdują odzwierciedlenie w polskiej rzeczywistości, zarówno w nauczaniu Kościoła, jak też w codziennej praktyce. Najpierw przedstawia on istotę i rodzaje dialogu, następnie ukazuje, jak powinien wyglądać dialog w świetle wybranych tekstów Magisterium Kościoła powszechnego. Następnie ukazuje, jak nauczanie dotyczące dialogu jest realizowane przez Kościół w Polsce w wymiarze dialogu *ad intra* (diecezjalne i parafialne rady duszpasterskie) i dialogu *ad extra* (ekumenizm, islam, judaizm, niewierzący), aby w końcu przejść do wniosków i postulatów pastoralnych.

Słowa kluczowe: dialog *ad extra* i *ad intra*; II Sobór Watykański, *Ecclesiam suam*, *Gaudium et spes*; parafialne i diecezjalne rady duszpasterskie; ekumenizm; niewierzący; judaizm; islam; Kościół w Polsce